

Udp. 4012/28

126/28

A. C. Mereškovecku

Dyzzhnocat je y nava, y
navoy starocem.

Mereškovecku Yvan Annotate

Desetak godina posle pogubljenja dekabrista, izašlo je u Rusiji Čaadajevljevo Pismo o Istoriji Filozofije. Nikolaj I. carskim ukazom, proglasio Čaadajeva ~~ludin~~. To pismo i taj ukaz postali su ~~pri~~ kamen temeljac na kome se počela razvijati ruska filozofska misao, na kome se, zatim, preko Gogolja, Kirjejeva, Fjodorova, Dostojevskog, Tolstoja, Solovjova, i drugih, razvila škola Ruskih Dekadenata, i u njoj jedan od najdarovitijih Rusa, Mereškovski.

Ime svoje Dekadenti su uzeli sa Zapada. Kao što je i prvobitni program škole imao biti onaj sa Zapada. Ruski Dekadenti su, dakle, u prvi mah imali na umu samo estetske napore i ciljeve. Ali, ta duhovna zajednica nije dugo ostala van uticaja opšteg života, i bez uticaja na opšti život. Nije mogla ostati. Rus je, po duši, najsocijalnije biće na zemlji, a po mislima svojim, najapstraktnije. Ni jednog časa ne živi bez neke filozofije, ni jednu misao ne misli bez pokušaja da je primeni na sudbinu čovečanstva. Otud se, u Rusiji, empiričko ne deli od metafizičkog, reforma ne deli od revolucije, poezija od religije, najzad, anarhija od svega ostalog. Otuda jednog Bakušina i Hercena, naprimer, ne možete oštro odeliti od Solovjova ili Dostojevskog. Otuda su Hercenova, tobož politička, pisma, literatura i religija, a spisi Dostojevskog politika i etika. Otuda se na većini stranica u Mereškovskog sastaju umetnički opisi i sektaške doktrine.

Nerazlučenost i kaos, to je rusko stanje, a anarhija je zaključak iz tog stanja. T. z. »režim« autokratije takodje je bio kaos, a i ruske »revolucije« takodje su anarhija. Haos je, ~~medjutim~~ ruska snaga, a anarhija je, prema tome, ruski fatum.

Da istaknemo odmah da ovakav sud nije sudjenje, kao što se obično uzima. Naše je mišljenje, da se ~~sredjivanja i sistomisanja~~ talenti političkih i svetskih naroda: a da to, naprotiv, za vreme razvijanja svoga, ~~može~~ manje više protive svakoj organizaciji, svakom

W. Th. ad osbaku

X koja je cirkularni suprotnost savremenosti, y
se završava pretpostavom svoje pretpostavke

pravolinijskom i preglednom sistemu. Snažno razvijanje donosi sa sobom promenljivost ideja i forama, ~~gledanje~~ proboje i prevrate. U haosu vladaju duh, život i ljubav; a u sredjenosti ~~haos~~ ~~prevrata~~ u vlast, bratstvo, slobodu, i pravdu. Prirodno nam izgleda, dalje, da baš u haosu Bog ima posla, a u sistemu ga nema; da otud baš haotični narodi traže živoga Boga koji ima silu da pomogne i da drži, a da kod sredjenih naroda Bog postaje idol.

Ovih nekoliko crtica namenićemo je objašnjenja sudbine i dela intelektualnih ruskih boraca. Od Caadajeva do danas. ~~Vi se~~ ~~ruski~~

~~Borci~~ ~~tržali~~ ~~između~~ pravoslavlja i katoličanstva, ~~između~~ Oca i Sina, ~~između~~ zapadnjaštva i slavanofilstva, ~~između~~ bežanja iz Rusije i vraćanja u nju, ~~između~~ politike i religije, ~~između~~ socijologije i religije, ~~između~~ strašnog iscrpljenja u haosu i sklancjanja u mir bilo kraj Hristovih nogu, bilo pod skutom pravoslavnog samodržca. ~~V~~ ~~smo~~ crticama, ~~da~~ ~~obeležiti~~ i sudbinu este-

tičara-Dekadenata. ~~Našavši~~ se odjedared između dve cenzure ~~reakcionarne~~ i cenzure revolucionarne, moradoše takodje učiniti fatalni ruski okret, s jedne strane u političko, s druge strane u religiozno opredjeljenje, moradoše primiti predodređenu rusku dužnost da služe službu u ~~opšte~~ sukobu današnjeg i budućeg. Ovim smo, najzad, ~~objasniti~~ i zašto je Mereškovski, jedan od prvih pravih ruskih Evropejaca, i po kulturi i po daru, zašto je i on ušao u red sektaša, pod poeziju svoju podmetnuo program rušenja pravoslavlja i autokratstva, dakle s jedne strane borbu protiv carističkog ~~monarha~~ u sadašnjosti, s druge strane službu za opšte hrišćanstvo s Hristom-carem i na nebu i na zemlji u budućnosti.

Mereškovskoga pesničko-filozofska struktura, ~~koja~~ ~~nije~~ nova i posebno njegova, ~~u potpunosti~~ ~~u predmetu~~ ~~svog~~. Ali ako se uzme u obzir što je sve Rusija naslagala od vremena Petra Čaadajeva, kad se uzme da je haos ne manji nego veći, da Rusi u literaturi još uvek imaju i naturalizam i parnasizam i dekadentstvo, a u svom političko-socijalno-religioznom problemu još uvek i Hristaradnika M. Gorkog, i Hrista koji nije dobar V. Rozanova, i Hristacara neba i zemlje Minskog — onda se borbe Mereškovskog, kao pisca dokumentovanih istorijskih romana i drama, ustoutrčavaju, ~~koju~~ njegova uzvišava, delo njegovo uzima dimenzije duboke tragičnosti i dalekosežnog proročanstva.

Nekada je mlađi Mereškovski pisao lirske pesme. Te pesme, iako lirske po temperamentu, nisu bile lirske po idejama. U njima se oseća ~~mentalitet~~ ~~religioznog~~ duha, ~~amaterstvo~~ u socijalnom hrišćanstvu, rastrzanost jednog očajnog nacionalca. Vide se, dakle, prve crte kasnije određene i stalne tendencije religiozno i mističko filozofskog duha pesnikova.

Mereškovski je, dosledno tome, napustio lirsko pesništvo. I odista, njegova poetska vidovitost, njegova spiritualnost, njegova sintetična ~~operacija~~ i raskošni stil došli su u najsnažniji polet tek onda kad je Mereškovski osenio u sebi snagu da svojoj filozofiji stavi u službu nesamo svoju poeziju, nego i veliki deo naj-

važnije istorije celoga sveta. Sa marljivošću i asimilativnom ~~snagom~~ koju samo Rus može imati, naslagao je u sebe neverovatne slojeve erudicije iz svih oblasti. A radeći ~~na~~ to u fanatičnom zanosu i ~~tvoračkim kombinacijama~~ za svoja verovanja, nije ~~izgubio~~ ^{pri tom} izgubio ništa od svojih pesničkih sila. ~~Naprotiv~~ Da je odnekud ~~izabrao da~~ ^{nije} ~~napisati~~ romane iz onog ruskog života koji se svršava na kućnom pragu, ~~on~~ ne bi našao toliko skrivenih, finih, i plahovitih pokreta duše čoveče, koliko je bio kadar izbiti iz protagonista svoje filozofske misli i svoje mistične koncepcije o budućoj državi i budućem hrišćanstvu.

Glavna prozna dela Mereškovskog grupisana su u dve trilogije: 1. Hristos i Antihrist (Julijan Apostata, Leonardo da Vinči, Petar Veliki i Aleksej), i 2. Carstvo Zveri (Smrt Pavla I, ~~18~~ drama, Aleksandar I, 14. Decembra — Nikolaj I). Kroz prvu trilogiju ide problem Hristove nauke prema nekolikim najvažnijim istorijskim periodima i njihovim filozofijama, prema Starom Veku, Renesansi i Novom Veku. Kroz drugu trilogiju ide problem čisto ruske nesreće, autokratije i pravoslavlja, cara koji je božji pomazanik i uključuje u sebi i svetsku i duhovnu vlast.

Romane Mereškovskoga mogu sa velikim uživanjem čitati i oni koji se ne interesuju, i ne znaju za njegove mističke teorije. ^{Vza tim se} ~~u~~ knjigama tako zanimljivo kreću ljudi i sudbine, politika, nauka, i umetnost dotičnih vremena, toliko izobiluju u njima čisto artistički i poetski odeljci, toliko su pune legendi, mitskih priča, intimnih dnevnika i unutrašnjeg života, — da čita ^{Lac} mora biti zadovoljen, iako ~~pravi~~ pravu ambiciju piščevu vidi i tumači samo površno, iako u piščevim mističnim fantazijama, u orgijama večica i ekstazama vere i sujeverja, gleda samo balet, odnosno alegorije i simbole. Naravno, s nesavršenom dubljim i pomnoženijim uživanjem čitaju Mereškovskog oni koji ga ili sasvim razumeju, ili ga bar prate kao filozofa i kao verskog otpadnika.

Samo, spadati među ove poslednje, nije ni najmanje lako. Pogotovu u našoj sredini, gde se još uvek živi u čisto materijalnom haosu, u prvim stadijima očvršćivanja oblika, gde smo još tako daleko od spiritualnih sudara i problema, gde ljudi, s malim izuzetkom, ~~ne~~ mogu da udju u ~~ovu~~ vezu s Dostojevskim Kirilovim ili Ivanom Karamazovim, ~~ili~~ sa dekabristom Pestlom, ili sa Tihonom iz trećeg dela prve trilogije Mereškovskoga.

Kao što je Kirilov rekao: Celog života me muči Bog, tako bi Mereškovski mogao reći da ga celog života muči satana. Satana, u obliku zveri i antihrista, što znači, u prvom redu, u obliku ruskog cara sa ruskim hrišćanstvom ili pravoslavljem, a zatim u obliku pape. Drugim rečma, u obliku cara koji je ujedno i prvosveštenik, ili u obliku prvosveštenika koji je ujedno i car. Rimsko papstvo i ruski carizam dve su forme da se stvori teokratija, božanska država u ljudskoj državi i religiozna politika. Htelo se zemlju dići na nebo; ^{a u} stvari se nebo srušilo u zemlju. Nestati mora dakle i papstva i carizma; ~~nakod~~ svako istorijsko hrišćanstvo, na prvom mestu pravoslavlje.

Ono, pre svega, nije socijalno hrišćanstvo; a zatim, ^{zato što vidi} u ruskom caru božjeg pomazanika, ne dâ mu odreći se autokratstva. Hrišćanstvo budućnosti neće više značiti pojedinačno, monaško spašenje, nego opšte: a put tome hrišćanstvu je preko Prvog i Drugog Lica ka Trećem, ka Duhu Svetom. Mereškovski to kazuje, otprilike ovako: da je nova religiozna svest prošla kroz istorijsko hrišćanstvo i došla do apokalipsisa; da je preživela otkrivenje prvih dva lica Trojstva, i sad stoji pred trećim, pred otkrivenjem Duha Svetog; da je posle propasti latinskog Rima pao i drugi Rim u Carigradu, i da je Treći Rim budućnosti Moskva.

U istorijskoj i mističkoj vezi autokratije i pravoslavlja vidi Mereškovski apokaliptičnu zver sa sedam rogova. Ruska revolucija je doduše već odlučila o sudbini autokratije; ~~baš kao što je o sudbini~~ ali ~~papstva odlučio francuski zakon o cepanju države od crkve; ali~~ Mereškovski ne može da veruje u konačno istrebljenje samodršca sve dotle dok se ne istrebi i pravoslavlje; ~~on~~ on dopušta da se jedno može uništiti samo uz istovremeno uništenje i drugog.

Opšta ~~revolucija~~ ruskog razuma je revolucija, pa je ona to i kod Mereškovskog. Ali ~~on~~ veruje samo u jednu revoluciju, u rusku koja bi bila i svetska, i koja ^{je} politička i religiozna revolucija u isti mah. Čudnim ~~i nerazumljivim~~ načinom, kod Rusa se revolucije razvijaju mahom baš izvan religiozne svesti, a religiozni pokreti opet obično ostaju bez revolucija. Ta nas konstatacija vezuje za jedan ~~već~~ tekst u Mereškovskog: da je kruna Nabukodonosorova iz Vizantije otišla u Rusiju, da je bela kukuljača iz Vizantije otišla takodje u Novgorod, da je to simbol o svesvetskoj vlasti koju je Bog dosudio Rusiji, ali, da je to ujedno i pitanje; kako će se u trećem Rimu složiti kruna i kukuljača, i da je odgovor na to pitanje — tajna.

Tu tajnu mistik ~~Mereškovski~~ Mereškovski ne rešava. On je ostavlja intuiciji; ostavlja da se nadje ono što se traži; da nadjemo mi, ili da nadju oni što će posle nas doći. To su oni momenti u Mereškovskom romanima kada se, pred navalom misli, ili pred ekstazom, snage počinju deliti; centar filozofije pomicati, kada se oseća sva strahota ruske anarhističke moći i sva slabost ruske konstruktivne sile. S ovim bismo u vezi, možda, smeli potražiti i više jasnosti o tome; koliko je Mereškovski samostalan kao duh; ~~koliko~~ slobodan od tradicija; i koliko je iščistio iz sebe autokratiju i pravoslavlje, i koliko je prestao ~~biti~~ biti Helen.

Poznato je da je ~~Gogolj~~ Gogolj, uplašen od svoje satire i slobode, udario u crnu reakciju i vratio se carizmu. Poznato je, da se Dostojevski vratio pravoslavnoj autokratiji. Poznato je, da je Tolstoj ~~otkrio~~ veru u cara kad je pisao Aleksandru III znamenito pismo da oprostí ubistva Aleksandra II. Poznato je da je Salovjov završio s izmirenjem prema Nikolaju I. Najzad, Mereškovski je svojom rukom ovo napisao o celoj Rusiji; u toj ludoj ideji, da je car od Boga pomazan, leži veliko iskušenje za ruski narod. "Ima ^{nesta} ~~li~~ li su bar Dekadenti, među njima Mereškovski prvi, ti od crkve nezavisni mislioci i evropejci, da li su bar oni sasvim slobodni od ~~nje~~ njena vrhovnog starešine, božjeg pomazanika? ^{Da li su? Na}

crkve

Čudna imena ~~ne~~ njegove

primjer, Mereškovski? ~~ne~~ ~~duge~~ koncepcija. ~~to~~ Koncepcija carstva Duha Svetog; koncepcija Trećeg Rim a; koncepciju jednog i svevlasnog Kralja-Hrista. A zar to nije opet vrsta autokratstva, koje će davati pretežnost, svetost, ~~a~~ pravo vlasti, kako kad, bilo nebu bilo zemlji. Jer nam je ~~to~~ teško verovati da će Duh Sveti uspeti da odista slije nebo i zemlju ujedno! Zatim, Mereškovski ne bira svoj istorijski materijal po osećima koji znače revolucioniranje sveta unapred kroz mase, ili ~~tip~~ tip, nego uzima istoriju po ličnostima, stavlja svoje zveri, antikriste, i ateiste, većinom, u careve naroda, a uvek u careve duha. Zatim, s jedne strane, u anarhističkoj svojoj tendenciji da uništi zver, on i ~~dialektikom~~ i slikom i zapletom romana kao bombom ~~raznosi~~ raznosi sve što jeste; a s druge strane, drugom tendencijom (koja potvrđuje reč Šekspirovu »da dušu lepote imaju i nevaljale pojave«) Mereškovski opravdava, ~~ili bar~~ ~~umetnički~~ sintetizira: da zveri i antihristi, svi od reda, stiču pravo na mesto i egzistenciju, čak i ~~na~~ na deo ljubavi i samilosti. ~~Demoni~~ Demoni istorije počinju nas privlačiti nesamo kao snage svoga vremena i svoje misije, nego ~~i~~ i kao duboko kontemplativne i mistične prirode, koje, iz sredine svoga zverstva, imaju pogled u pravu budućnost (Julijan), beže od autokratstva i krvi (Aleksandar II), osećaju Boga usred vaskrslih bogova (Leonardo), i, premda zveri, muče se takodje pod žrvnjem za poslednje svrhe. Zatim, pišući svoju divnu studiju o Marku Aurelu, koga je hteo ~~odbaciti~~ samo kao pisca, Mereškovski doživljuje, da sav čar fantazije, ~~onoga~~ sav individualizam, odu na liniju nesrećnog vladaoца i cara - oca. Zatim, T i h o n a svoga stavlja Mereškovski u dilemu: ili svet bez Boga, ili Bog bez sveta, i čini da T i h o n bira poslednje, bira monaštvo i usamljenost, »pećinu«, kao jedino mesto iz koga se može nepriznavati svet, bira dakle pravoslavni način spasavanja.

Šta to sve znači? ~~Da li~~ »silu lude ideje koja je opšte rusko iskušenje«. Ili, ako konstatujemo da je Mereškovski najlepše svoje redove napisao o Akropolu Grčkom, da li treba i u njemu tražiti Apostatu koji tako teško otpada od bogova ~~pragmatički~~?

Da, Mereškovski ne bi bio pesnik kada u njemu ne bi živeo atavistički zanos. Atavističke ljubavi za cara ima u srcu svih nas. Cela Evropa, doduše, čezne za jedinstvom svih hrišćana, za jednim principom čovečanstva, za jednom svetinjom, za jednim apstraktnim gospodarem, ~~apokaliptički~~ ako gospodara baš mora biti — ali, sav mrak i sva krv italijanskog srednjeg veka ni do danas još nisu ogadili oholost duždeva i bes Medicejaca; a ruski ~~pragmatički~~ koji ~~gledaju~~ gledaju u poslednju i najlepšu budućnost, ~~umiru~~ padaju u san strašnog carističkog veleljepija i moći. Opšta je misterija da tradicije, osobito one koje revolucije hoće da ponize, dugo još žive tajnim nekim životom.

Da, Mereškovski ne bi bio pesnik da nije napisao: ne usuđuje se čovek reći O n j e s t e, a nema snage da kaže O n n i j e; da nije A m i j a u stavio u usta reči: ja ne znam da li sam Helen ili sam Hrišćanin; da nije, najzad, kroz Julijana uzviknuo: zloban

39
sam i zao, i hteo bih biti gori, jak i strašan kao djavo, ali — žašto ne mogu zaboraviti da ima lepote!

3
Mereškovski, nikad, ni časa, ne može zaboraviti da ima lepota. ~~U toj, kao što u grčkom filozofu Maksimu i u Leonardu, ima ruske težnje i ideje, tako u ruskom verskom zanesenjak~~
~~ih ona ima helenske težnje i ideje. Kao što je u Italijanima Renesansu Beltrafiju i Da Sestu Rus Mereškovski sa svojom borbom između romantizma i racionalizma, tako je u ruskom anti-~~
~~hristu Petru Velikom možda posleduje epohalno varvarstvo, antičkog značaja, koje je Mereškovski utoliko lepše ispisao ukoliko dublje oseća da kasniji, kasno rođeni Heleni, nemaju snage ni za~~
~~dobro ni za lo, ni za svoju rođenu mudrost.~~

4
Mereškovski je veliki umetnik, ~~tajanstveni vizionar cele~~ istorije, ~~koji je na usta carevića Alekseja, prorokao sve što se zbilo i što se još zbiva, veliki pesnik univerzalnih romana, koje ceo svet čita.~~ Filozof u njemu prede crnu žicu sudbine čovečanstva, pesnik se u njemu, kroz grozu i mržnju, divi čoveku koji je, stradanjima, izvojevao sebi samovlast i u nauci, i u politici, i u moralu, pa i u veri. Istorijske sinteze Mereškovskog velike su, cele, i trajne, ~~one su još~~ više obljštenim epohama, kao što je na pr. Renesansa. Za Anatola Fransa se tvrdi, da u krvi nosi ceo 18. vek; za Mereškovskog se može reći, da u krvi svojoj ima mnogo više od jednoga veka. Od varvarskog mraka, u koji su utonuli Helada i Rim, pa do najudaljenijih budućnosti, preleću slutnje i vizije toga pesnika-istoričara.

5
Mereškovski je složen talenat, ~~može biti u rodu onih kakvi su se radjali u 15. veku na tlu Španije.~~ Kao pesnik, ima dubinu i retkost ideje, sjaj forme, istovremenu opservaciju srca i iskustva. Kao naučnik, ima izobilje i istinitost dokumenata, preciznost detalja, kreпки jezik dialektičara. Kao filozof ima intuiciju, predosećanje, i prefinjenu, nervoznu reč mistika. Stvara ponosito i snažno.

6
Ponekad samo, u izradjivanju pojedinih ličnosti, u njemu se sukobljavaju pesnik i filozof; on gubi jasnost rasudjivanja i odredjivanja, da li ličnost radi zato što traži istinu, ili zato što traži lepotu. Tada se dešava da junak, ~~sa~~ sa podmetnutim putem ka mističnom Carstvu Duha, ~~ili u teško obuzdavanoj raskošnosti pesničkih spo-~~ ljašnih formi — da istorijski junak nije u svakom momentu istovetan sa dušom naroda ili vremena o kojima je reč.

7
Posle romana Mereškovskoga, — makoliko da je čovek čovek sadašnjice, socijalist; makoliko više voleo Leonardova devojački zanosnog, zemaljskog Krstitelja nego bradatog Krstitelja s krilima ruskih sektaša —, mora početi respektovati misteriju budućnosti, ne može a da se ne raduje mistici našeg stvaranja za Carstvo Svetog Duha.

Isidora Sekulić.

8
La narocite ruske. Na